

УДК 378.147:371.315:37.036.5

О. В. Гур'янова,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка)

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. У навчально-виховний процес сучасної української школи все активніше впроваджуються новітні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання, які сприяють розвиткові творчо обдарованих учнів. Для української школи інтерактивне навчання не є зовсім новим. Деякі елементи інтерактиву використовувалися ще на початку ХХ ст. й були поширені в педагогіці та практиці української школи у 1920-ті роки, за часів масштабного реформування шкільної освіти. Подальшу розробку елементів інтерактивного навчання можна спостерігати у теорії розвивального навчання (Г. Альтшуллера), у працях В. Сухомлинського, у творчості вчителів-новаторів: Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, І. Волкова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та ін. На сьогодні у напрямі дослідження і вдосконалення інтерактивних методів навчання активно працюють такі українські педагоги, як: А. Гін, І. Дичківська, І. Зязюн, М. Кларін, С. Крамаренко, О. Пехота, Л. Пироженко, Н. Побірченко, О. Пометун та ін. Серед сучасних українських публікацій, присвячених застосуванню творчої педагогічної взаємодії на заняттях із технологій, слід назвати дослідження вчених: О. Коберника, В. Кравцової, Т. Новицької, Л. Пашко, І. Підласого, В. Сидоренко, Н. Слюсаренко, Г. Тяскайло, В. Чемшит та ін.

Одночасно таке цікаве явище, як педагогічна фасилітація широкого застосування у нашій школі до сьогодні не набуло. Одна з причин цього – недостатня обізнаність педагогічного загалу з цим явищем. Термін “педагогічна фасилітація” не належить до традиційних категорій педагогіки, він увійшов у педагогічний вжиток тільки на початку ХХІ ст. і в українській педагогічній науці є відносно новим. Оскільки поняття “педагогічна фасилітація” досить багатогранне, його визначення і трактування постійно є предметом дискусій.

Метою статті є висвітлення можливостей застосування явища фасилітації у процесі викладання технологій.

Аналіз досліджень і публікацій. Фасилітація (від англ. facilitate – полегшувати) трактується як підвищення ефективності діяльності (її швидкості та продуктивності) індивіда у присутності інших людей. Уперше це явище було виявлено наприкінці ХІХ ст. французьким науковцем Ш.Фере, а науково зафіксовано в дослідженнях американського психолога Н. Трипплетта. У педагогічну теорію та практику термін “фасилітація” було введено відомим психотерапевтом і педагогом К. Роджерсом. Фасилітацію навчання К. Роджерс розумів як тип навчання, під час якого педагог-фасилітатор, обираючи партнерську позицію, сприяє

розвиткові учня, який сам має долати труднощі, досягати реалізації поставленої мети, навчального завдання, в решті-решт, має навчитися жити [7, с. 225]. Відповідно до гуманістичної концепції формування особистості, людина, на думку педагога, є суб'єктом, творцем власного життя. Вона вільна у своєму виборі, прийнятті рішень, намаганні виявляти самостійність і відповідальність у своєму саморозвитку. Людина, яка вільно рухається обраною траєкторією шляхом свого особистісного зростання, найповніше функціонує [2].

Явищу фасилітації науковці почали приділяти увагу лише в останнє десятиріччя. Так, фахівцями в галузі педагогіки (Є. Врублевська, І. Жижина, О. Димова В. Суміна та ін.) було доведено, що фасилітація передбачає організацію своєрідного типу міжособистісних взаємовідносин, які забезпечують створення оптимальних умов для саморозвитку й самореалізації молодшої людини, спонукають її до особистісно-духовної перебудови, виявлення активних зусиль для розкриття власних внутрішніх потенцій. Основними характеристиками таких педагогічних взаємовідносин є взаємопізнання, взаєморозуміння, узгодженість спільних дій і взаємовплив між всіма учасниками навчально-виховного процесу [6].

В останній час фасилітація в освіті почала набувати необхідної умови взаємодії вчителя й учня, зокрема, у працях О. Галіцан, С. Дибського, В. Кузьменко, З. Курлянд, Н. Софій, О. Фісун, А. Хоменко та ін. О. Фісун розглядає "педагогічну фасилітацію" як процес, спрямований на створення атмосфери доброзичливості, довіри, відкритості й умов для саморозвитку, самовдосконалення кожної особистості [8]. О. Галіцан уважає, що діяльність сучасного вчителя-фасилітатора повинна бути спрямована на розвиток творчого потенціалу дитини, піднесення його душевних сил, підтримку її особистісного зростання, виходячи з розуміння особистості дитини як найголовнішої цінності у світі, на яку повинні бути зорієнтовані та спрямовані всі освітні й виховні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві. Серед основних функцій вчителя-фасилітатора, дослідник називає допомогу та підтримку всіх особистісних процесів дитини [1]. Також проблема фасилітації в освіті згадувалась у працях В. Кременя. В освіті поняття "фасилітація" часто зустрічається як форма психолого-педагогічного супроводу процесу підвищення кваліфікації педагогів у сфері проведення тренінгів, семінарів тощо. Психологічну сторону цього явища досліджували у своїх працях І. Жижина, М. Казанжі, О. Кондрашихіна, П. Лушин, С. Максимець, О. Фісун та ін.

Російський педагог М. Зиновкіна, досліджуючи у своїх працях креативне навчання як нову галузь сучасної освіти, зазначає, що перехід педагога від традиційних форм навчання до творчого стилю професійної діяльності відбувається поступово, оскільки він пов'язаний із глибинною особистісною перебудовою як учителя, так і учнів. Головним є не стільки зміна змісту та методів навчання, скільки становлення та закріплення основних творчих особистісних установок, постійне професійно-творче особистісне зростання педагога. Такі педагоги під час складання навчальних програм, постановці навчальної мети, оцінюванні результатів

навчальної роботи допускають самостійність і відповідальну свободу учнів. При цьому педагог виступає як керівник і як фасилітатор креативного навчання, тобто створює: 1) сприятливі умови для самостійного й осмисленого навчання; 2) активізує і стимулює допитливість і творчі пізнавальні мотиви учнів, їхню групову навчально-творчу роботу; 3) підтримує прояви у ній кооперативних тенденцій; 4) надає учням різноманітний навчальний матеріал креативного й інноваційного характеру [4, с. 229–230].

Формування творчої особистості учня значною мірою залежить від творчого потенціалу та особистісно-професійних якостей учителя. Важливе завдання професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів технологій полягає у підготовці творчих педагогів, здатних самостійно мислити, будувати власну роботу відповідно до сучасних вимог розвитку системи освіти. На нашу думку, специфіка занять з технологій є сприятливою для широкого використання на них фасилітації.

Потрібно створювати умови для розкриття творчого потенціалу учнів і тоді вже вчитель буде виступати як фасилітатор. Учитель (у традиційному розумінні його ролі) – це той, хто навчає, тобто передає елементи певних знань і працює з тим, щоб вони закріпилися у школярів у вигляді знань, умінь, навичок і компетенцій. Сучасний підхід до навчання учнів потребує переходу від знаннєвого до компетентнісного підходу, коли педагогічною метою стає здатність учнів самостійно вирішувати поставлені перед ними завдання. У цьому розумінні вчитель виступає фасилітатором, тобто тим, хто засобами і способами свого предмету допомагає учню сформувати здатність успішного вирішення життєвих, освітніх завдань за межами навчальної системи. Учитель-фасилітатор допомагає учням досягнути очікуваних результатів навчання, тому більше ставить запитання, сприяє, щоб звучали різні думки у групі. Такий учитель створює процес, який допомагає учням оволодівати новими навичками і знаннями, змінює їхнє ставлення до самого навчання. Педагог-фасилітатор здатен пробудити в учнів ініціативу, розкрити їх індивідуальні творчі здібності, що сприяє розвитку логічного мислення у професійному напрямі, регулювати й інтенсифікувати процес творчого пошуку.

На заняттях технологій слід розглядати явище фасилітації як спосіб педагогічної підтримки творчо обдарованого учня, формування таких відносин між учителем і учнями, за яких створюється творче середовище. Творчо обдарований учень має потребу в самоактуалізації, самоствердженні, самостійному подоланні труднощів, які виникли під час уроку, у вираженні особистої думки, прагненні поліпшувати якість свого виробу. У процесі роботи з такими дітьми потрібно враховувати особливості їхнього сприйняття – вони допитливі, активно досліджують навколишній світ, легко справляються з пізнавальною невизначеністю, із задоволенням сприймають складні довгострокові завдання, не можуть терпіти, коли їм нав'язують готову відповідь, постійно намагаються вирішувати проблеми, які їм ще “не під силу”. Творчо обдарований учень буде нудьгувати на уроці та працювати без натхнення, якщо йому запропонувати шаблонне вирішення питання або нав'язати певний

алгоритм діяльності. Тому на заняттях із технологій педагог, для створення творчої атмосфери, може побудувати урок за принципом ціннісно-сміслової рівності між учителем та учнем, що властиво фасилітації, таким чином допомагати обдарованій дитині в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення. Спираючись на гуманістичні погляди Карла Роджерса, зауважимо, що педагогічну фасилітацію спрямовано на саморозвиток і самореалізацією усіх учасників взаємодії. Відповідно, особистість учня приймає особистість педагога і, навпаки, для збагачення власного внутрішнього світу, педагогічного зростання, завдяки фасилітації розвивається потенціал і вчителя.

Значна частина навчального часу на уроках з технологій у школі, а також на заняттях зі студентами – майбутніми вчителями технологій відводиться на роботу в групах. На нашу думку, така специфіка цих занять є сприятливою для широкого використання педагогами фасилітації.

У новій редакції навчальної програми з трудового навчання для 5-9 класів встановлено пріоритети творчого розвитку, критичного мислення, компетентностей особистості над традиційним заучуванням знань і вмінь, що відбувається в українській системі освіти відповідно до світових тенденцій реформування освіти [5]. Поряд із встановленими пріоритетами, у школах набувають поширення заняття з розвитку творчої уяви, творчого мислення учнів, з технології творчості й винахідництва. У зв'язку з цим, необхідною умовою є перехід педагога від традиційних форм навчання до творчого стилю професійної діяльності. Ці тенденції знаходять своє відображення у нових шкільних програмах. Так, відповідно до змісту нової навчальної програми з трудового навчання для 5-9-х класів, учні ознайомлюються з такими інтерактивними прийомами роботи, як: метод фантазування (5 клас); метод зразків чи алгоритмічний аналіз (6 клас); метод фокальних об'єктів (7 клас); метод створення образу ідеального об'єкта (8 клас); основи теорії розв'язування винахідницьких задач (9 клас). Ми схилиємося до думки, що під час засвоєння учнями цих методів проектної та конструкторської діяльності педагог має виявляти себе як фасилітатор для інтенсифікації розвитку творчого мислення школярів.

Метод фантазування розуміють як спосіб спільної діяльності учнів і вчителя, коли досягається уявлення неіснуючого образу об'єкта чи виробу, який функціонує і вирішує поставлену проблему, тобто є розв'язком певної проблеми, навіть якщо деякі елементи конструкції або навіть уся конструкція цього об'єкта є невідомою. Головною умовою методу фантазування є відсутність правил, постулатів, будь-яких обмежень логічного і критичного мислення.

З переходом до наступних класів методи конструкторської і проектної діяльності ускладнюються, відповідно до фантазування трансформується у складніші системи пошуку. Метод зразків (алгоритмічний аналіз), що вивчається учнями у 6 класі, є спрощеним варіантом методу, що носить назву "Алгоритм розв'язання винахідницьких задач", який запропонував Г. Альшутлер [3]. Суть цього методу полягає у

послідовному виконанні дій щодо виявлення, уточнення й усунення технічних протиріч: формулювання ідеального рішення (або прийом створення ідеального об'єкта); перехід від технічного протиріччя до фізичного; усунення фізичного протиріччя; застосування операторів, що відображають інформацію в найбільш ефективних способах подолання протиріччя. Метод фокальних об'єктів застосовується у 7 класі – об'єкт, який удосконалюють за допомогою цього методу, називають фокальним, оскільки його ставлять у центр уваги – фокус. Принцип методу полягає у перенесенні ознак випадково вибраних об'єктів на фокальний об'єкт, унаслідок чого отримують незвичні поєднання, рішення.

Висновки. Фасилітація навчання передбачає наявність сукупності навичок педагога: уміння слухати і говорити; ставити питання; спостерігати і корегувати процес; заохочувати, надихати і мінімально втручатися в події. Фасилітатор – це викладач, учитель, тренер, основне завдання якого полягає у стимулюванні та спрямуванні процесу самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів, це людина, що надає допомогу учням у самопізнанні, самовизначенні, самореалізації. Основними засобами його роботи є бесіда, гра, індивідуальна робота з учнями. Учитель перестає бути інформатором, а стає організатором самостійної роботи учнів, тобто фасилітатором, який підвищує діалогічну позицію педагога, забезпечує розвиток обдарованості та творчих здібностей учня. Учитель під час застосування педагогічної фасилітації як технології, отримує можливість використання не догматичних методів і прийомів, а таких, які надають можливість творчо мислити, знаходити нові варіанти вирішення певних завдань у вже відомому матеріалі.

Отже, фасилітація в освіті, на наш погляд, – це навчання, яке побудовано на допомозі, полегшенні, сприйнятті, створенні умов для самостійної роботи й оволодіння новими знаннями, навичками, на зміні ставлення учнів до навчання, це спосіб здійснення навчання, за умов якого наставник обирає позицію помічника і допомагає учневі самостійно знаходити відповіді на запитання й опанувати новими навичками. Можна вважати, що фасилітація в освіті створює умови для підвищення інтересу, пізнавальної діяльності учня, вона спрямована на підтримку особистісного зростання та вивільнення й розвиток творчого потенціалу дитини.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження – прикладна спрямованість використання педагогічної фасилітації на уроках з учнями та заняттях зі студентами, зокрема, розробка конкретних методик у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галіцан О. Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів в умовах особистісно-орієнтованої парадигми освіти / О. Галіцан // Наукові записки. – Випуск 83. – Серія : педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 39–41.

2. Гуманістична психологія : антологія у 3-х т. : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Р. Трача, Г. Балла. – К. : Університетське видавництво “Пульсари”, 2001. – 252 с.

3. Гур'янова О. В. Активізація творчого мислення особистості при застосуванні нових технологій розвитку / О. Гур'янова // Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції : соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи. – Харків : ХДАДМ, 2010. – С. 229–231.

4. Зиновкина М. М. Педагогическое творчество : модульно-кодированное учебное пособие / М. М. Зиновкина. – М. : МГИУ, 2007. – 258 с.

5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів (5–9 класи 12 річної школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/>

6. Психология межличностного познания / под ред. А. Бодалева. – М. : Педагогика, 1981. – 128 с.

7. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.

8. Фісун О. В. Реалізація ідей фасилітації в діяльності вчителя / О. В. Фісун // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2009 – № 2. – С. 385–391.

УДК 781.1(09)

І. В. Дубінець,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Бердянський державний
педагогічний університет)

КАТЕГОРІЯ МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ І ФАХОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Постановка проблеми. Проблема сьогодення – це виховання творчого потенціалу підростаючого покоління, формування в особистості художнього смаку, уподобань, активізація творчого музичного мислення у процесі сприйняття, виконання та написання музичних творів.

Художньо-просвітницька спрямованість підготовки майбутнього вчителя музики викликає необхідність дослідження питань формування навичок професійної діяльності, зокрема, розвитку у студентів музично-виконавських умінь й умінь оперувати музичним матеріалом. Усе це потребує від майбутніх фахівців високого професіоналізму, творчого підходу до навчання та поваги до своїх вихованців. Педагог повинен не тільки вміти розкрити зміст музичного твору, не тільки зацікавити учнів поетичним образом, але й подати аналіз форми, гармонії, мелодії, поліфонії, прищепити самостійність музичного мислення.

У контексті розбудови незалежної України особливого значення набуває потреба обґрунтованих змін в теорії та практиці культурної і гуманістичної освіти молоді. Виконання сучасних завдань у сфері соціально-культурної діяльності вимагають підготовки висококваліфікованих фахівців, що мають здійснюватись у вищих навчальних закладах освіти педагогічного профілю. Теоретичною та методологічною основою цього є Закон України “Про освіту” (1991 р.),